

Spartacus

En glemt myte?

Jesper Carlsen

”Hurra for de ’dårlige’ kilder”
(Johan Henrik Schreiner)

Historien skrives som oftest med udgangspunkt i store statsmænd som for eksempel Cæsar og Augustus. Det kan derfor forekomme paradoksalt, at en romersk slave som Spartacus har opnået udødelighed, men det skyldes formentlig, at modsætningerne i antikken mellem slaverne og deres ejere kun meget sjældent tog form af omfattende væbnede oprør. Disse var begrænset til to slaveopstande på Sicilien i anden halvdel af 2. årh. f. Kr. og Spartacus-opstanden i Italien i 73-71 f. Kr. (Bradley 1989). Den sidstnævnte blev til gengæld allerede sagnomspunden i antikken, og dens karismatiske leder er mere eller mindre berettiget blevet en af historiens tragiske helteskikkelser.

Spartacus-opstanden var temaet for en international konference afholdt i Blagoevgrad i 1977 i anledning af dens 2050 årsdag. Den officielle begrundelse for afholdelsen af konferencen i denne by i Bulgarien var, at Spartacus stammede fra dette område af det antikke Thrakien, hvis man accepterer en tekstrettelse i Plutarchs Crassus-biografi (Plutarch, *Crassus* 8.2). Konferencens akter blev publiceret i 1981 af Det bulgarske Videnskabsakademi i Sofia under den tunge latinske titel *Spartacus. Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 a.* De 29 bidrag på engelsk, tysk, italiensk, fransk og russisk kom også fra forskere, som repræsenterede lande uden for den daværende østblok, herunder Japan, Italien og England, og som ikke alle var erklærede marxister. Som de fleste kongresberetninger spænder artiklerne meget bredt og er af meget forskellig karakter og lødighed, men publikationen er interessant af flere grunde. 2050 år er ikke noget indlysende jubilæum, men dets højtideligholdelse i Bulgarien antyder, at lederen af antikkens største slaveoprør var blevet en af ’den realiserede socialismes helte,’ der som martyr i et oprør mod den herskende klasse kunne være en inspirationskilde for nutidens undertrykte folkeslag (Rubinsohn 1987, ii-iii). Samtidig er det vist den hidtil eneste kongres alene viet til Spartacus-opstanden, selv om temaet langt fra var usædvanligt på dette tidspunkt.

Den moderne udforskning af Spartacus begyndte for alvor at tage fart i løbet af 1970'erne, og fra 1980 og de følgende godt 10 år udkom en lang række undersøgelser med Spartacus i centrum. Nogle af disse var populærvidenskabelige med et klart politisk sigte, men også i de mere seriøse værker og artikler er den politiske tendens tydelig (Orena 1984 og Rubinsohn 1993). Siden murens fald er Spartacus derimod næsten forsvundet ud af antikhistorikernes interessefelt. En søgning under Spartacus i den tyske database *Dyabola* giver godt 30 titler, som fordeler sig med en tredjedel i perioden 1971-1980 og halvdelen fra 1981-1990. Efter 1990 er der derimod kun registeret fem titler, og tre af disse stammer fra 1992. De tilsvarende tal fra bibliografien *L'Année philologique*, som principielt tilstræber fuldstændighed indenfor alle discipliner, er noget højere, men tendensen er præcis den samme. Godt tyve titler er registeret i årene 1971-1980 og knap tredive i perioden 1981-1990, mens der i de seneste 10 år kun er optegnet en halv snes stykker.¹

Disse tal skal sammenholdes med, at der i samme periode er blevet publiceret det største antal bøger og artikler nogensinde inden for antikforskningen, hvilket afspejles blandt andet i den eksplosive vækst i antallet af sider i *L'Année philologique* (Scheidel 1997, 287-289). Tilbagegangen i absolutte tal dækker således over et relativt langt større fald i interessen for Spartacus, selv om gladiatorer aldrig har været genstand for så megen interesse som i disse år. Ridley Scotts Oscar-belønnede film "Gladiator" med Russell Crowe i hovedrollen genoplivede ikke alene de historiske storfilm om Romerriget, som ellers forekom en uddød genre i Hollywood efter den økonomiske katastrofe med Joseph K. Mankiewicz's storfilm "Cleopatra" i 1963 (Carlsen 1996). Den gav også anledning til et hav af udstillinger og bøger om gladiatorkampe, som antikforskningen ellers omhyggeligt havde undgået at beskæftige sig med i mange år. De organiserede blodige kampe i amfiteatrene stemte ikke overens med Oplysningstidens idealiserede billede af det romerske samfund, men den mest berømte gladiator, Spartacus, fik altså ingen renæssance af den nye interesse for gladiatorkampenes betydning og funktion.

Denne artikel vil først i meget summarisk form skitsere den antikke Spartacus-tradition, som har været genstand for flere indgående analyser (Levi 1972; Stampacchia 1976; Schuller 1985, 290-292; Bradley 1989, 136-139). Dernæst vil den analysere fremstillingen af Spartacus, således som de kommer til udtryk ikke alene i forskellige mere eller mindre videnskabelige undersøgelser fra det forrige århundrede, men også i fiktion i form af romaner og skuespil samt i spillefilm. Artiklens formål er således ikke kun et forsøg på at genoplive Spartacus som en central historisk skikkelse, men den har også et bredere sigte med sin indholds- og intentionsanalyse af spillefilm og skønlitteratur, som spiller en stadig større rolle i historieformidlingen.

Den antikke Spartacus-tradition

De antikke kilder til Spartacus-opstanden, der som bekendt begyndte på en gladiator-skole i Capua i 73 f. Kr. og efter en række sammenstød forskellige steder i Italien blev nedkæmpet af Crassus i 71, er få og sene. De to mest sammenhængende beretninger findes hos Plutarch i hans Crassus-biografi (*Crassus* 8-11) og i Appians "Borgerkrigene" (*Bella Civilia* 1.116-121), som begge er skrevet på græsk i første halvdel af 2. årh. e.Kr. Der findes imidlertid spredte henvisninger til slaveoprøret allerede hos Cæsar (*Bellum Gallicum* 1.40.5-6) og forskellige steder hos Cicero, men det blev tilsyneladende første gang indgående behandlet i tredje og fjerde bog af Sallusts *Historiae*. Dette værk er i lighed med de relevante bøger af Livius' *Ab urbe condita* kun fragmentarisk overleveret, men i kejsertiden er der allusioner til Spartacus og slaveopstanden i Italien hos mange forfattere i forskellige sammenhænge. De mest udførlige er Frontinus i hans *Strategemata* og Florus (2.8.20), hvis kortfattede *Epitome* bygger på de tabte bøger af Livius i lighed med den sene og kristne historiker Orosius (5.24).²

Dette forholdsvis begrænsede kildemateriale, som måske også omfatter et vægmaleri fra Pompeii (Fig. 1; Kolendo 1980), har været genstand for mange analyser, som har forsøgt at rekonstruere slaveoprørets forløb så præcist som muligt. Dette er en praktisk talt umulig opgave, fordi kilderne ikke kun er uenige om så centrale spørgsmål som slavernes antal og deres etniske sammensætning, men også om oprørernes strategi eller måske mangel på samme. Nogle undersøgelser er derfor meget snævre og har behandlet mere eller mindre centrale detailproblemer af opstanden som for eksempel Spartacus' offer af sin hest inden det afgørende slag (Plutarch, *Crassus* 11.6; Kamienik 1967-1968 og 1987, 39-41) og kvinders deltagelse i opstanden (Kamienik 1987, 38-39; Doi 1989b). Spartacus' for-

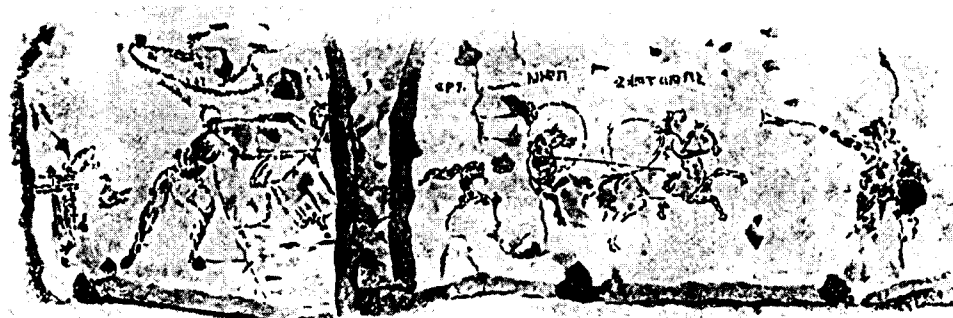

Fig. 1: Vægmaleri fra Pompeii, hvor en mand til hest rammes af en lanse. Hans navn angives som Spartacus, og fremstillingen kan minde om Appians beskrivelse af Spartacus' død: "Spartacus blev såret i låret af et lansestød og sank i knæ, men holdt skjoldet foran sig og værgede sig mod angriberne, indtil både han selv og en mængde af hans folk blev omringet og faldt" (BCiv. 1.120).

søg på at føre oprørshæren over til Sicilien ved hjælp fra kilikiske sørøvere er den episode, som har påkaldt sig mest opmærksomhed, men der er stadig ingen enighed om hverken dets formål eller tidspunkt (Plutarch, *Crassus* 10.3; Maroti 1961 og 1989 contra Kamienik 1972, 1981 og 1993).

De antikke kilder giver intet entydigt billede af Spartacus, hvilket uden tvivl afspejler forskellige traditioner. Plutarch skriver, at Spartacus ”ikke blot var meget modig og stærk, men også mere intelligent og civiliseret end venteligt ud fra hans kår og mere helleniseret end hans stamme” (*Crassus* 8). Nogle forskere har foreslået, at hele Plutarchs fremstilling bygger på Sallust, der omtaler Spartacus som *princeps gladiatorum* (*Historiae frag.* 90) og beskriver ham som ”meget stærk i krop og på sjæl” (*Historiae frag.* 91: *ingens ipse virium atque animi*). Det må dog ikke glemmes, at Sallusts værk ikke er overleveret i sin helhed, og at Plutarch kan have haft andre tabte kilder til sin rådighed, herunder Livius (Levi 1972; Bradley 1989, 139). Andre, sene kilder som Eutropius (6.7.2) og Orosius (5.24.5) skildrer Spartacus som en meget vanskelig modstander for romerne, og de sammenligner ham begge med Hannibal. Orosius (5.24.18) omtaler dog også opstanden som *fugitivorum bellum* og *gladiatorum bellum*, og samme tendens kan findes hos andre forfattere, hvor sammenligningerne er noget mindre flatterende. Ifølge Tacitus var Tacfarinas, som var leder af en omfattende opstand i Nordafrika under Tiberius, ikke andet end en simpel røver (*latro*), og han paralleliseres med Spartacus (*Annales* 3.73.3).

Det negative billede af slaveopstanden og dens ledere, som kan findes første gang hos Cicero, bliver fuldt udfoldet hos Florus. Han skammer sig over at skulle betegne slaverne som fjender, og han ved ikke, hvorledes han skal benævne krigen (2.8.20; Wallinga 1992). Florus omtaler ikke alene Spartacus som *latro*, men opregner også hans lidet glørværdige karriere fra lejesoldat over desertør til røver og gladiator: *ille de stipendario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator* (2.8.20.8). På den anden side hævder Florus også i sin fremstilling, at slaverne organiserede sig (næsten) som en romersk hær, og hos Appian lægges vægten ligeledes på Spartacus’ militære bedrifter, og det gentages, at han engang havde været romersk soldat (*Bella Civilia* 1.116; Kolendo i *Spartacus* 1981, 71-77).

Det er således meget klart, at der allerede i antikken fandtes betragtelige nuanceforskelle i opfattelsen af Spartacus-opstanden og dens leder. Kilderne er imidlertid ikke homogene og lader sig næppe placere entydigt i en venligsinde tradition, der skulle gå tilbage til Sallust, og en fjendtlig Livius-tradition (Stampacchia 1976, 151-160). Det kan ikke undre, at man genfinder mange af de samme uenigheder i den moderne forskning omkring Spartacus-opstanden, men forskellene skyldes ikke alene kilderne. De forstærkes i høj grad af forskernes baggrund

og politiske overbevisning. I det følgende afsnit skal der derfor gives en kort præsentation og vurdering af de vigtigste nyere bidrag til denne forskningsdiskussion inden den afsluttende indholdsanalyse af Spartacus-skikkelsen i skønlitteratur og på film.

Den moderne forsknings opfattelse af Spartacus

Den ældre forskning om Spartacus-opstanden har været genstand for flere omfattende historiografiske undersøgelser og kan derfor med undtagelse af den marxistiske forskning forbigås i denne sammenhæng (Brockmeyer 1979, 43-73; Oréna 1984; Rubinsohn 1993). Også antikforskningen var i Sovjetunionen underlagt partiet, og den blev ensrettet fra begyndelsen af 1930'erne. Forskningens udgangspunkt blev spredte bemærkninger om antikken hos Marx, Engels, Lenin og ikke mindst Stalin. Sidstnævnte udviklede således en tese om 'en tofaset slave-revolution', der forklarede republikkens undergang som et resultat af slaveopstandene i 2. og 1. årh. f. Kr. Da slaverne i samarbejde med germanerne i 3.-5. årh e.Kr. fremtvang en modmagt, resulterede det i den såkaldte slaveholderstats sammenbrud og overgangen til feudalismen. Spartacus-opstanden var således en moralsk sejr for slaverne, og denne klassekamp, som var drivkraften i den historiske udvikling, blev et eksempel til efterfølgelse for arbejderne i de kapitalistiske lande (Korževa 1979; Tvarnø 1982, 14-16 og Rubinsohn 1987).

Denne opfattelse fik sit tydeligste udtryk hos A.V. Mišulin, hvis monografi om Spartacus-opstanden udkom på russisk første gang i 1936, mens den reviderede anden udgave blev oversat til tysk under titlen "Spartacus. Abriss der Geschichte des großen Sklavenaufstandes" (1952). Ifølge Mišulin er Spartacus-opstanden udtryk for ægte klassekamp, og slaverne sammenlignes uden tøven med en revolutionær massebevægelse: "Die Kleinbauern, die sich dem Massenaufstand der Sklaven angeschlossen hatten, erhoben sich unter der Führung der Sklaven – als der wichtigsten Klasse – gegen die Sklavenhaltergesellschaft. Die Bewegung hatte also den Charakter einer echten revolutionären Massenbewegung angenommen; auch darin unterscheidet sie sich von den früheren Sklavenbewegungen" (Mišulin 1952, 67).

Trods den store leder mislykkedes opstanden som følge af splittelserne i slavehæren, der beskrives som henholdsvis venstrefvigelse og småborgerlig indflydelse fra bønderne, der ikke ville afskaffe slaveriet, men kun ønskede deres jord tilbage. Parallellerne til den indenrigspolitiske udvikling i Sovjetunionen i 1930'erne er tydelige, og Mišulins værk blev stærkt kritiseret for dets manglende kildegrundlag af andre sovjetiske forskere efter 'tøbruddet' på den 20. partikongres i 1956 (Štaerman 1969, 263-264; Utchenko 1986, 159-162; Rubinsohn 1987, 7-9).

Mišulins værk forblev længe en af de sjældne Spartacus-biografier, og kvaliteten af de forholdsvis mange monografier om opstanden udgivet i 1970'erne og

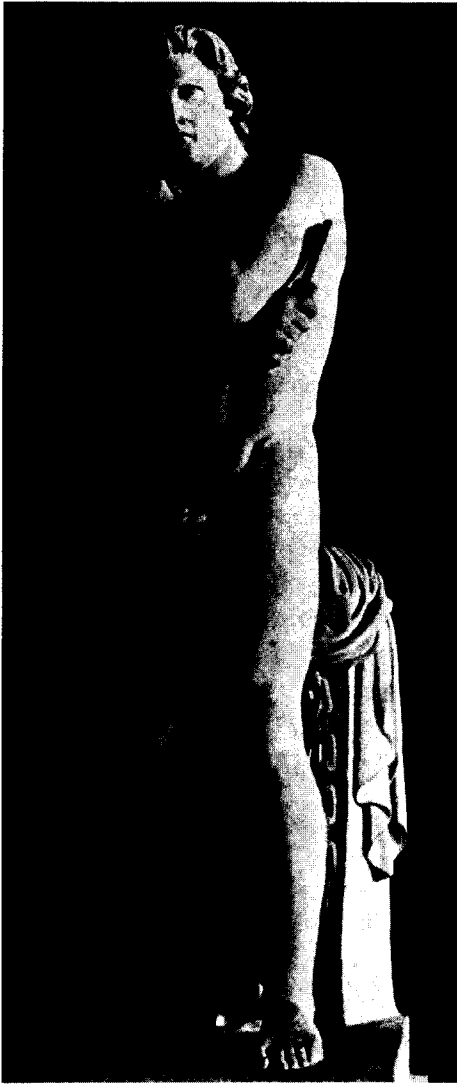

Fig. 2: Den første statue af Spartacus blev udført af D. Foyatier i 1830 og opstillet i Tuileries i Paris.

uzenten". Bogen blev udgivet i en populærvideenskabelig serie på Det socialistiske Enhedspartis forlag, men udkom også i Vesttyskland, men den var ikke enestående. Armin Jähnes "Spartacus. Kampf der Sklaven" (1986) var en anden rigt illustreret fremstilling af Spartacus-opstanden og dens sociale kontekst, som blev udgivet i DDR, mens Werner Raith "Spartacus. Wie Sklaven und Unfreie den römischen Bürgern das Fürchten beibrachten" (1981) som antydet af undertitlen

1980'erne er meget svingende. Jeg vil nøjes med at fremhæve to mindre bøger, der begge udkom i 1979, fordi man næsten ikke kan finde større forskelle i fortolkningen af kilderne til de samme begivenheder af fremtrædende og anerkendte antikforskere.

Rigobert Günthers "Der Aufstand des Spartacus" med den sigende undertitel "Die großen sozialen Bewegungen der Sklaven und Freien am Ende der römischen Republik" er på mange måder et godt eksempel på den ortodokse marxistiske opfattelse af Spartacus efter Mišulin. I forordet citeres de få steder, hvor Marx og Lenin har udtalt sig om Spartacus, og herefter følger en detaljeret gennemgang af opstandens forløb, hvor de antikke kilder refereres og harmoniseres uden metodiske overvejelser (Tvarnø 1982, 65-66; Schuller 1985, 295-296). Spartacus-opstanden, som kun fylder den første tredjedel af bogen, forsøges derefter sat ind i en større sammenhæng. Günther beskriver ikke alene de sicilianske slaveoprør, men behandler også Gracchernes reformforsøg og folketribunen Saturninus under den noget tvivlsomme overskrift "Die Klassenkämpfe der freien Kleinprod-

på forsiden var et bidrag fra en forfatter med tilknytning til den alternative venstrefløj i Forbundsrepublikken. Bogen fik ikke helt uden grund en meget hård medfart af vesttyske antikhistorikere.³

Enestående i sin tese og fortolkning af Spartacus-opstanden var derimod Antonio Guarinos "Spartaco. Analisi di un mito" (1979), som gav international genlyd. Året efter blev bogen oversat til tysk og kan i denne sammenhæng næsten ses som et revisionistisk svar på de østtyske værker. Ifølge Guarino er Spartacus-opstanden slet intet slaveoprør, men derimod et uorganiseret bondeoprør i de underudviklede egne af Italien. Myten om Spartacus opstod allerede i samtiden, fordi romerne efter først at have undervurderet gladiatorerne lige efter deres flugt overvurderede dem. I virkeligheden var Spartacus ikke andet end en guerillaleder, selv om romerne tilskrev ham både et program og en langsigtet strategi: "Spartakus wurde in ihren Augen eine art Hannibal, mit allen guten und schlechten Seiten dieser berühmten Persönlichkeit, und die Propaganda der Oligarchie bemühte sich, aus Crassus eine Art neuen Scipio zu machen, der 'einen Marsch auf Rom' durch die Rebellen verhinderte und der vermuteten, aber in Wirklichkeit unhaltbaren Strategie des Spartakus seine eigene plumpe Strategie entgegensetzte" (Guarino 1980, 16). Guarino fremfører sin provokerende tese med stor kraft, men trods enkelte overbevisende momenter mangler tolkningen som helhed belæg i kilderne og har ikke vundet almindelig genklang (Stampacchia 1980; Schuller 1985, 293-295; Meister 1986; Rubinsohn 1993, 96-97). Værket er imidlertid et vigtigt bidrag til udforskningen af Spartacus-opstanden, fordi det stiller kritiske spørgsmål ved den idealiserende fortælling om Spartacus, som man ikke kun finder i de populærvidenskabelige fremstillinger af marxistisk observans, men som siden oplysningstiden især kan findes inden for andre genrer end historieskrivningen.

Spartacus i skønlitteratur og på film

Spartacus blev i løbet af det 18. og 19. årh. et symbol på kampen for frihed, men han blev præsenteret på forskellig vis i forskellige kunstarter (Figs. 2 og 3). Han var hovedpersonen i flere skuespil, og den første tragedie, der var skrevet af B.J. Saurin (1706-1781), blev opført i Paris i 1760 og siden også i andre europæiske byer. At kalde denne tragedie for et historisk drama vil dog være lidt af en tilsnigelse. De to hovedpersoner hedder ganske vist Spartacus og Crassus, men handlingen og de øvrige personer i skuespillet er fri fantasi. Tragediens omdrejningspunkt er således kærligheden mellem Spartacus og Crassus' datter, som går i døden sammen (Müller 1905, 15-17)!

Det idealiserede billede af Spartacus fik især gennemslagskraft i tysk digtning, hvor en lang række romaner og dramaer skildrede den ædle slave over for de hovmodige og blodtørstige romere. G.E. Lessing (1729-1781), der var en af den tyske

oplysningstids centrale skikkelser, havde planer om en antityrannisk tragedie med Spartacus som helt. Den store østrigske dramatiker, F. Grillpazer (1791-1872) tumlede med tilsvarende planer (Muszkat-Muszkowski 1909, 13-73). I Tyskland fik Spartacus-skikkelsen i løbet af 1800-tallet undertiden både en national og en social drejning. I A. Ruges uopførte opera fra 1840'erne var Spartacus således blevet germaner, og revolutionerne i 1830 og 1848 formindskede ikke antallet af romaner og skuespil af meget forskellig kunstnerisk kvalitet. Stoffet blev ofte behandlet med meget stor frihed betinget af aktuelle begivenheder, hvis ikke et kærlighedsdrama stod i centrum (Müller 1905, 18-50; Muszkat-Muszkowski 1909 og Olivova 1979).

Med denne popularitet er det næppe en tilfældighed, at den mest direkte politiske udnyttelse af Spartacus-skikkelsen fandt sted i Tyskland under 1. verdenskrig. En gruppe revolutionære marxister, som var imod krigen, udgav fra 1916 en række politiske breve, der var underskrevet Spartacus. Gruppen, der blandt andet omfattede Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg og Clara Zetkin, fik derfor navnet Spartakusforbundet, og selv efter det i 1918/1919 skiftede navn til Tysklands Kommunistiske Parti forblev Spartakusforbundet en del af det officielle navn: Kommunistische Partei Deutschlands (Spartakusbund). Mordene på Karl Liebknecht og Rosa Luxemburg i 1919 føjede nye navne til listen over revolutionære martyrer og føjede nye dimensioner og associationer til navnet Spartacus. Når marxistiske vesttyske studenter i 1969 kaldte deres organisation 'Spartacus', påberåbtes den antikke tradition kun indirekte og gennem Liebknecht og Luxemburg (Schuller 1985, 289; Jähne 1986, 179). Det samme gjorde sig gældende i Danmark, hvor der i større byer i 1970'erne og 1980'erne fandtes bogcafeer ved navn Spartakus. Det var samtidig navnet på et forlag og et tidsskrift med tilknytning til Danmarks Kommunistiske Studenter, der var tæt forbundet med det Moskva-tro Danmarks Kommunistiske Parti.

Spartacus forblev således både direkte og indirekte en af de store revolutionære martyrer, og da arbejderidrætten vandt frem i mellemkrigstiden, var den veltrænede gladiator et oplagt symbol at anvende i denne sammenhæng. Internationale sportsstævner under navnet 'Spartikader' blev afholdt i Prag, Moskva og Berlin i 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne, og nationale spartikader blev fortsat afholdt i Sovjetunionen og de socialistiske lande efter 2. verdenskrig. Idrætsforeninger i mange lande blev også opkaldt efter Spartacus. De mest berømte er nok Spartak Moskva og Spartak Praha, men der findes også en klub ved navn Spartacus i Oslo.⁴

Den mest massive anvendelse af Spartacus-skikkelsen fandt fortsat sted inden for skønlitteraturen. Han er hovedpersonen i en lang række historiske romaner på mange sprog, og de fleste er med god grund gået i glemmebogen, da de ikke på

nogen måde er stor litteratur. I Sverige udgav Sixten von Gegerfelt en digtsamling med titlen "Spartacus. Kampvårs" (1920), som både i indhold og titel mere var inspireret af de tyske revolutionære end af den romerske slave. Gegerfelts politiske holdning blev delt af Edvin Trettondal, der skrev skuespillet "Spartacus, frihedsdrama i fem akter" (1946), hvor slavehæren som ægte revolutionære skaber ejendomsfællesskab og lighed mellem kønnene.

Mere overraskende havde Spartacus også symbolværdi på den modsatte politiske fløj i Sverige. Ivar Hjerténs roman "Spartakus. Historisk roman" (1934) er således bemærkelsesværdig i flere henseender. Thrakeren Spartacus har ikke kun blå øjne, men er også arier. Oprørets formål er nok at føre slaverne ud af Romeriget, men Spartacus vil også at skabe et helt nyt disciplineret bondesamfund nord for Alperne. Den romerske republik er derimod dømt til undergang, fordi demokratiet undergraver ledernes autoritet. Kampen for friheden forvandles imidlertid til en socialistisk revolution af demagoger og er dermed dømt til fiasko: "Nu är det proletärens tur att bli diktator. Leve proletariatets diktatur." Disciplinen smuldrer mod Spartacus' vilje, og han beskrives som "en ensam människa mitt i en flock af rytande odjur." Hjerténs Spartacus er således ingen bolsjevik, men derimod en stærk og ædel hersker, der egentlig var kongesøn. Som påpeget af Conny Svensson i hendes artikel om Hjerténs roman har Spartacus-skikkelsen i denne udgave mange træk, hvor inspirationen fra Mussolini og Hitler er mere end tydelig, og Hjerténs bog er heller ikke fri for antisemitiske tendenser (Svensson 2002).

Hjerténs fremstilling af Spartacus som en forløber for Mussolini er ganske usædvanlig, men det er parallellerne mellem antikken og forfatterens samtid derimod ikke, selv om Hjertén i romanens forord afviser det kraftigt. Et godt eksempel kommer fra Danmark, hvor Niels P. Jørgensen kort efter 2. verdenskrig udgav en roman om Spartacus under titlen "Krigen mod Rom" (1947). Her understreges den samtidshistoriske parallel af forfatteren selv på bogens bagside: "Jeg har valgt Slavekrigen som Emne og Spartacus som Centralfigur for min Bog. Mon ikke – naar alt kommer til alt – han har mest at fortælle vor Tid. Han kæmpede mod *Uret*, for *Frihed*. Vi har vist lært lidt om disse Ting – ogsaa at vi skal stå Vagt om dem" (Carlsen 1993, 306). En anden dansk forfatter, Leck Fischer, skrev skuespillet "Magtens brød" (1956), hvor Spartacus-opstanden ikke kun danner ramme om generationskonflikter. Dramaet skildrer også de moderates dilemma under oprørets polarisering som en slags kommentar til mange socialdemokraters position under Den kolde Krig. Også hos Leck Fischer æder slaverevolutionen sine egne, og hans beskrivelse af Spartacus-opstanden vakte ikke begejstring blandt danske venstreorienterede. Den fremtrædende kommunistiske forfatter, Hans Kirk, kaldte således Fischers skuespil

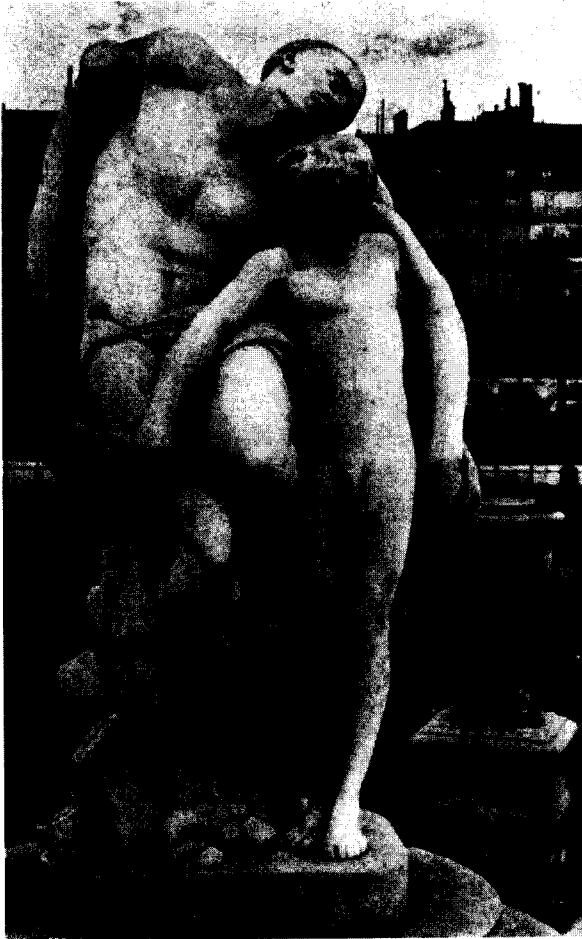

Fig. 3. E.L. Barrias fremstillede i 1871 Spartacus som en ung mand, der sværger at hævne sin gamle ven.

for både reformistisk og sentimentalt (Kirk 1969, 189).

Niels P. Jørgensens og Iver Hjerténs romaner var ikke enlige svaler, og inspirationen fra samtiden er ligeledes meget tydelig i periodens to internationale bestsellers: Arthur Koestler "The Gladiators", som udkom første gang 1939, og "Spartacus" (1951) af Howard Fast, der begge blev oversat til bl.a. dansk og svensk. Koestlers roman er kunstnerisk set måske langt den mest vellykkede i sin desillusionerende skildring af oprøret, som mislykkes, fordi idealisten Spartacus og den brutale Crixus bliver uenige om taktikken. Spartacus kan i oprørets begyndelse ikke forhindre blodbad på uskyldige civile, hvilket resulterer i modterror og en eskale-

ring af konflikten. Efter oprettelsen af et nyt samfund, solstaten, bliver Spartacus langsomt, men sikkert forvandlet til en almindelig politiker, der gerne forhandler med Roms fjender, og for hvem hensigten helliger midlet. Begejstringen i solstaten forsvinder hurtigt og afløses i stedet af indre strid og utilfredshed, som kulminerer i en proces mod nogle af Spartacus' gamle våbenfæller. Inden da var gladiatorerne blevet skildret som en slags senat i solstaten, men med stærke mindelser om en centralkomite, der hurtigt mistede sin magt til en ny enehersker: "De daglige rådslagninger var nu reduceret til en kortvarig og betydningsløs formalitet" (139). Romanen afspejler således i høj grad Koestlers egne erfaringer. Han havde meldt sig ind i kommunistpartiet i 1931, men for-

lod det igen i 1938 efter at have deltaget i Den Spanske Borgerkrig (Schuller 1985, 297-300).

Koestlers roman er vist glemt af de fleste i dag, mens Fasts roman huskes og genoptrykkes ind i mellem. "Spartacus" blev oprindeligt udgivet på forfatterens eget forlag, fordi ingen forlægger i McCarthy-periodens USA turde udgive en roman, som hylder slavernes voldelige kamp mod undertrykkelsen, og som var skrevet af en erklæret kommunist. I Europa udkom oversættelserne af romanen da også på kommunistpartierne forlag, og Fast fik i 1953 Stalin-prisen. Hos Fast er Spartacus ingen kongesøn, men en ægte proletar, hvis familie har været slaver i tre generationer. Slaverne lever under umenneskelige vilkår, som giver mindelser om de nazistiske arbejdslejre, og Varros bemærkning om 'talende redskaber' (*De re rustica* 1.17.1) citeres flittigt, selv om Fast tilskriver den Cicero. Romerne skildres som fordærvede, og blandt andre Crassus er homoseksuel. Gladiatorene er derimod 'de bedste soldater, der nogensinde har gået på Italiens jord', og Spartacus ved, at slaverne må vinde eller forsvinde. Han drømmer om at skabe en ny verden, og slaverne kalder ham for far og rejser et monument over deres elskede leder, som tiltaler dem 'kammerater'. Parallellen mellem Spartacus og Stalin er således tydelig (Svensson 2002, 16-19), men denne persondyrkelse og klassekampen blev nedtonet, da Fasts roman blev filmatiseret i Hollywood.

Romanen blev i 1960 indspillet med Kirk Douglas som Spartacus og fuld stjernebesætning i de øvrige roller. Laurence Oliver spillede Crassus, og Peter Ustinov vandt en Oscar for sin birolle som gladiatortræner. Også Charles Laughton og Tony Curtis ydede fine præstationer som henholdsvis den illusionsløse senator Gracchus, der redder Spartacus' hustru og nyfødte søn, og en ung slave, der følger Spartacus til den bitre ende. Kirk Douglas var også filmens producent, mens instruktøren var Stanley Kubrick, og filmen vandt i alt fire Oscars (Scarborough 1978; Harris 1995; Carlsen 1996, 15-17 og Wyke 1997, 57-72). Det var tale om den hidtil dyreste Hollywood-produktion, men pengene kom hjem igen. Ikke mindre interessant var drejebogen skrevet af Dalton Trumbo, som havde nægtet at vidne for Kongressens komite for undersøgelse af uamerikansk virksomhed, og derfor havde afsonet en fængselsdom. Crassus' bekendtgørelse i filmen om, at "lister over de illoyale er udarbejdet i alle byer og provinser" er en tydelig hentydning til nutiden. Som helhed er filmen en lang hyldest til den amerikanske drøm om friheden. En central scene, hvor Spartacus og slaven Antonius diskuterer slavernes chance for sejr findes således i to versioner. Romanens klassekamp er dog som helhed forsvundet til fordel for kærlighedshistorien mellem Spartacus og Varinia, og afslutningsscenen mellem den døende Spartacus og den frigivne Varinia med deres nyfødte søn på armen er slem.

Kubricks film var ikke den første film om Spartacus. Tre italienske produktioner havde haft premiere i henholdsvis 1909, 1913 og 1952, og deres fremstilling af opstanden er meget forskellig. Den første stumfilm om Spartacus byggede på en i samtiden meget populær roman af Raffaello Giovagnoli, men ingen kopi er bevaret af denne film (Wyke 1997, 197 n. 22). Giovanni Enrico Vidalis "Spartaco" eller "Il gladiatore della Tracia" (1913) har næsten kun navnet tilfælles med lederen af slaveoprøret, da Spartacus i filmens slutning ikke alene får sin elskede, som endnu en gang er datter af Crassus. Spartacus samler også Italien som en anden Garibaldi, og filmen er således stærkt påvirket af 50-års jubilæet for Italiens samling, der var blevet fejret under pomp og pagt to år tidligere. I Ricardo Fredas "Spartaco" (1952) er baggrunden derimod fascismen og den italienske modstandsbevægelse, men parallellen til samtiden er ikke mindre tydelig (Wyke 1997, 34-56).

Konklusion

Den manglende interesse for Spartacus-opstanden i de seneste ti år er lidt af et mysterium. Ikke kun er biografien igen blevet en populær genre, men gladiator-kampenes politiske og sociale funktion har været et af de mest populære temaer i moderne forskning. Forklaringen kan derfor ikke kun være Murens fald og Spartacus-skikkelsens fremtrædende placering i den kommunistiske propaganda efter 1917. Kildesituationen har uden tvivl sin del af skylden. I de fleste spørgsmål kan vi ikke afgøre "wie es eigentlich gewesen", men det er heller ikke så interessant i denne sammenhæng. Derimod har vi i Spartacus en historisk skikkelse og en episode i romersk historie, som ikke kun rummer interessante kildekritiske problemer, men som også er et af de bedste og mest illustrative eksempler på brug og misbrug af antikken.

Gladiatorernes frihedstrang og dødsforagt har fascineret til næsten alle tider, men moderne fiktion og film anses normalt for 'dårlige kilder'. Spartacus har været temaer for mange romaner og skuespil af ringe kvalitet, men også ægte kunstværker, og de skal alle i lighed med film ikke bedømmes på deres historiske nøjagtighed. De skal måles på deres kunstneriske kvaliteter. De forskellige fortællinger og udformninger af materialet afspejler samtidig mere eller mindre bevidst deres samtid og peger på interessante problemstillinger i vores måde at omgås fortiden på. Derfor bør vi også analysere og inddrage 'de såkaldte dårlige kilder' i vores arbejde med såvel antikkens historie som dens virkningshistorie.

Noter

- 1 For den tidlige forskning se Doi 1989b, som kan suppleres med Deman & Raepsaet-Charlier 1981-1982, 83 n.1.
- 2 Alle de antikke kilder er samlet i kronologisk orden hos Stampacchia 1976, 161-199, og de fleste i engelsk oversættelse hos Yavetz 1988, 83-112.
- 3 På bogens titelblad lyder undertitlen: "Wie die Sklaven und Landarbeiter den Römern das Fürchten beibrachten." Schuller 1985, 297: "Eifriges Fliegenbeinzählen', eine bürgerliche Schwäche, ist offensichtlich nicht die Stärke unseres Autors, so dass er mit der Geschichte unbekümmert frei schalten und walten kann. Bürgerliche Respektabilität und sachliche Richtigkeit werden bei aller auch äusserlichen Unordnung und Spontaneität gleichwohl angestrebt und sollen sich in einem Anmerkungsapparat, einem Quellenverzeichnis und einem langen Litteraturverzeichnis ausdrücken, jedoch mit beklagenswertem Ergebnis, das ich mich scheue, hier auszubreiten." Meister 1986, 635 n. 4: "ganz ukritische und unwissenschaftliche Monographie des Publizisten W. Raith."
- 4 Jeg er Jon W. Iddeng skyldig for denne ide. Min tak gælder også mine kollegaer Erik Kulavig og Jørgen Laustsen for deres hjælp på dette område.

Litteratur

- Bradley, K.R. 1989, *Slavery and Rebellion in the Roman World 140 B.C. – 70 B.C.*, Bloomington.
- Brockmeyer, N. 1979, *Antike Sklaverei*, Darmstadt.
- Carlsen, J. 1993, "Kimbrer og Vestalinder i Sandalmagerens Gade", *Imperium Romanum III*, (red. O.S. Due & J. Isager), Århus, 299-317.
- Carlsen, J. 1996, "Romerriget i Hollywood", *Den jyske Historiker. Ekstranummer*, 13-18.
- Deman, A. & M.-T. Raepsaet-Charlier 1981-1982, "Notes sur la guerre de Spartacus", *ACD* 17-18, 83-97.
- Doi, M. 1989a, *A Bibliography of Bellum Spartacium (1726-1989)*, Tokyo.
- Doi, M. 1989b, "Female Slaves in the Spartacus Army", *Mélanges P. Lévêque*, Besancon, 161-172.
- Guarino, A. 1979, *Spartaco. Analisi di un mito*, Napoli (tysk oversættelse: *Spartakus. Analyse eine Mythos*, München 1980).
- Günther, R. 1979, *Der Aufstand des Spartacus. Die großen sozialen Bewegungen der Sklaven und Freien am Ende der römischen Republik*, Berlin.
- Harris, W.V. 1995, Spartacus, *Past Imperfect. History according to the Movies*, (red. T. Mico et al.), New York, 40-43.
- Jähne, A. 1986, *Spartacus. Kampf der Sklaven*, Berlin.
- Kamienik, R. 1967-1968, "Über das angebliche Rossopfer des Spartakus", *Eos* 57, 282-287.
- Kamienik, R. 1972, "Spartakus' Rückzug nach der Schlacht bei Mutina und die misslungene Überfahrt nach Sizilien", *Das Altertum* 18, 235-243.
- Kamienik, R. 1981, "Spartacus und die Seeräuber", *Das Altertum* 27, 119-121.
- Kamienik, R. 1987, "Beiträge zur Geschichte des Spartacus-Aufstandes", *ACD* 23, 31-41.

- Kamienik, R. 1993, "Spartacus und das Meer", *Antiquitas* 18, 89-96.
- Kirk, H. 1969, *Det borgerlige Frisinds Endeligt*, København.
- Kolendo, J. 1980, "Uno Spartaco sconosciuto nella Pompei osca: le pitture della casa di Amando", *Index* 9, 33-40.
- Korževa, K.P. 1979, "Der Astand des Spartakus in der sowjetischen Geschichtsschreibung", *Klio* 61, 477-496.
- Levi, M.A. 1972, "La tradizione sul Bellum Servile di Spartaco", *Actes du Colloque 1971 sur l'esclavage*, Paris, 171-174.
- Maroti, E. 1961, "De suppliciis. Zur Frage der sizilianischen Zusammenhänge des Spartacus-Aufstandes", *AAHung* 9, 41-70.
- Maroti, E. 1989, "Zum Scheitern des ersten Übersetzversuches des Spartacus nach Sizilien", *Klio* 71, 442-445.
- Meister, K. 1986, "Der Sklavenaufstand des Spartakus: Kritische Anmerkungen zu einer neuen Deutung", *Studien zur Alten Geschichte. S. Lauffer zum 70. Geburtstag II*, Roma, 631-656.
- Mišulin, A.V. 1952, *Spartacus. Abriss der Geschichte des grossen Sklavenaufstandes*, Berlin.
- Müller, E. 1905, *Spartakus und der Sklavenkrieg in Geschichte und Dichtung*, Salzburg.
- Muszkat-Muszkowski, J. 1909, *Spartacus. Eine Stoffgeschichte*, Leipzig.
- Levi, M.A. 1972, "La tradizione sul bellum servile di Spartaco", *Actes du Colloque 1971 sur l'esclavage*, Paris, 171-174.
- Olivova, V. 1979, "Spartacustradition", *Eirene* 17, 89-99.
- Orena, R. 1984, *Rivolta e rivoluzione. Il bellum di Spartaco nella crisi delle repubblica e la riflessione storiografica moderna*, Milano.
- Raith, W. 1981, *Spartacus. Wie Sklaven und Unfreie den römischen Bürgern das Fürchten beibrachten*, Berlin.
- Riis, J. 2000, "Tæt på og langt fra. Den romerske storfilmens genfødsel", *Kosmorama* 226, 116-133.
- Rubinson, W.Z. 1987, *Spartacus' Uprising and Soviet Historical Writing*, Oxford.
- Rubinson, W.Z. 1993, *Die großen Sklavenaufstände der Antike. 500 Jahre Forschung*, Darmstadt.
- Scarborough, J. 1978, "Reflections on Spartacus", *AncW* 1, 75-81.
- Scheidel, W. 1997, "Continuity and Change in Classical Scholarship: A Quantitative Survey" 1924-1992, *AncSoc* 28, 265-289.
- Schuller, W. 1985, "Spartacus heute", *Antike in der Moderne*, (red. W. Schuller), Konstanz, 289-305.
- Spartacus. Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 a*, Sofia 1981.
- Štaerman, E.M. 1969, *Die Blütezeit der Sklavewirtschaft in der römischen Republik*, Wiesbaden.
- Stampacchia, G. 1976, *La tradizione della guerra di Spartaco da Sallustio a Orosio*, Pisa.
- Stampacchia, G. 1980, "La rivolta di Spartaco come rivolta contadina", *Index* 9, 99-111.
- Svensson, C. 2002, "Spartacus som Hitler, och som Stalin. Två romaner om den romerska slavrevoltens ledare", *Medusa* 23:2, 13-20.
- Tvarnø, H. 1982, *Det romerske slaveri – i europæisk forskning efter 2. verdenskrig*, København.

- Utchenko, S.L. 1986, "La rivolta di Spartaco", *Schiavitù e produzione nella Roma repubblicana*, (red. I. Biezunska Malowist), Roma, 147-164.
- Wallinga, H.T. 1992, "Bellum Spartacium: Florus' Text and Spartacus' Objective", *Athenaeum* 80, 25-43.
- Wyke, M. 1997, *Projecting the Past. Ancient Rome, Cinema and History*, London.
- Yavetz, Z. 1988, *Slaves and Slavery in Ancient Rome*, Oxford.